

Tolstoy'un Gizli Raporlarında Osmanlı İmparatorluğu

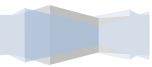
İlyas Kamalov, Çev. İbrahim Allahverdi

İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2.bs, 2013, 169 sayfa, ISBN: 978-605-4052-10-3

Sena ARIOĞLU*

Tarih, günümüzün daha iyi anlaşılmasını ve yorumlanmasını sağlayan yegane unsurdur. Onu anlayabilmek için hakkında bilgi sahibi olmak gerekir. İlyas Kamalov tarafından yayına hazırlanan bu eser, içerdiği bilgiler hasebiyle hem bugünün daha iyi anlaşılması hem de dünyanın yorumlanabilmesi için oldukça mühim bilgiler ihtiva etmektedir.

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, sena.arioglu@hotmail.com

Geçmişin karanlığında kalan, fakat daha sonra günümüzün ışığıyla aydınlanan raporların bulunduğu eser, M. R. Arunova ve F. S. Oreşkova tarafından yazılan önsüzle birlikte iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci bölümde Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan halkın ve İmparatorluğun genel ahvali hakkında Rus Devleti tarafından merak edilen soruların bulunduğu maddeler ve bu maddelere İstanbul'daki Rus Büyükelçisi Pyotr Andreyeviç Tolstoy tarafından malumatlarının aktarıldığı cevaplar bulunmaktadır. İkinci bölüm ise, yine Tolstoy'un, 1703 tarihinde Osmanlı sultanına karşı yapılan ayaklanmalar ve darbeler hakkında devletini bilgilendirmek açısından Dışişleri görevlisi F.A. Golovin'e yazdığı mektuplardan oluşmaktadır.

1645-1729 yılları arasında yaşamış olan, Osmanlıya gönderilen ilk daimi Rus elçi Graf Pyotr Andreyeviç Tolstoy'un 18. yüzyıl başlarına dair hatıralarını barındıran eser yalnızca Osmanlı tarihini ya da yalnızca Rus tarihini ilgilendirmez. Anılan dönemde sınır komşularıyla gerçekleşen münasebetleri, ticari ilişkileri, diğer Avrupa devletlerinin genel durumlarını, Osmanlı'nın yaşanan savaş yahut barış vaziyetlerindeki tutumlarını ve sosyo-ekonomik şemayı da genel hatlarıyla çizmektedir.

Önsözün ardından girilen birinci bölümde ilk maddeden on dördüncü maddeye kadar olan kısmın bizzat I. Petro tarafından kaleme alındığı ve bu maddelerin Osmanlı sarayına gitmeden önce Tolstoy'a verildiği belirtilir. İlk maddeye cevaben yazılan karşılıklı oldukça dikkat çekici detaylar bulunmaktadır. Osmanlı'nın tebaasına karşı tutumları, vergi alımındaki oran, devletin içkiye dair yaptırımı, idarecilerin davranışları, sadrazamdan süvarilere, süvarilerden şeyhülislama, reisülküttaptan valide sultanın yetkisine, yeniçeri ağasından sadrazam kethüdasına kadar tüm saray teşkilatı hakkında bilgi verilmektedir. Bunun yanı sıra Osmanlı İmparatorluğu'nun savaş hazırlıkları ve kimi dost, kimi düşman belledikleri de açıkça ifade edilen detaylar arasındadır. İkinci maddede ise Sultan'ın saray hayatı ve av uğraşından bahsediliyorken, savaşlara ise yalnızca ganimet elde etme kaygısıyla girildiği anlatılır.

Üçüncü maddede sınır komşusu olarak Osmanlı'nın en çok Roma Çarlığı'nı önemseydiği, Rusya Çarlığı'nı ise çok güçlü gördüğü ve onları karşılığın almaktan çekindikleri, ticaret ilişkisi kurmaya bile yaklaşmadıkları ifade ediliyorken, Fransa, Hollanda, Venedik ve Araplarla olan ilişkiler hakkında da bilgi verilmiş ve Osmanlı'nın savaşa hazırlıklı olup olmadığı belirtilmiştir. İmparatorluğa ait ayrıntılı bilgilerin yazıldığı maddelerin

dördüncüsünde ise İmparatorluğun gelir kaynakları ve gelir dağıtımını izah edilmiştir. Tolstoy'a göre varidat miktarları görevlilerce kayıt altına alınmıyordu.

Özellikle Hıristiyan tebaadan haksız vergi alınmıyordu. Gelirlerin üçte biri hazineye girerken kalanı devlet adamlarına ve rüşvete harcanıyordu. Vergilerin dışında ticaret de önemli bir gelir kaynağıydı. Fakat tüm bunların yanı sıra mezkur dönemde devlet gelirlerinin azalmasına dikkat çeken Tolstoy, halkın gittikçe fakirleştiğini de belirtmiştir. Askerlere ödenen maaşlar ve saray eğlenceleri için harcanan giderlerden de bahsederken devletin başına istikrarlı ve disiplinli bir sadrazamın gelmesiyle gereksiz giderlerin kontrol altına alınmasının mümkün olduğu ama şimdiki sadrazamın bunu beceremediği maddeye verdiği cevapların arasındadır.

Zikrolunan ilk maddelerde görüldüğü üzere daha fazla devleti tanımaya yönelik sorular yöneltmiş, Tolstoy da ona uygun yanıtları ayrıntılarıyla yazmıştır. İlerleyen maddelerde devletin çok daha özel konularına değinilmiş, rütbe sahiplerinin maaşları, ordunun durumu, deniz filosunun durumu, savaş hazırlıklarının savunma amacıyla mı taarruz amacıyla mı yapıldığı, sultanın hâkimiyetine karşı gelişen isyanların devletin yıkılmasına etkisinin olup olmayacağı ve bu isyanlarla nasıl baş ettikleri, hangi ülkelerle kurulan ticari bağların daha etkili olduğu, hangi elçiye karşı daha hoş davranıldığı, Karadeniz'de herhangi bir su kanalı inşasının başlanması ve bu inşayı hangi ustaların yapacağı, süvari ve piyadelerin eğitim usullerinin özellikleri, Akkırman ve Kili şehirlerinin savunması ve kale inşaları, Humbaracılar ve topçuların eğitim özellikleri (halkları ve okutuldukları okullar), savaş esnasında kullanılan toplar, bombalar gibi her biri ayrı bir madde konusu olan hususi malumatların detaylarına temas edilmiştir.

Yukarıda bahsi geçen başlıkların her biri ele alınan kitap içerisindeki maddelerde ayrı bir başlık konusu olup en ince ayrıntısına kadar eksiksiz rapor edilmiştir. Eserde incelenen son maddeler ise genellikle devleti tarafından Tolstoy'a uyarı mahiyetinde gönderilen yazılardır. Kiminle işbirliği içerisinde bulunulması gerektiğinin öğrenilmesi, yabancı ülkelerin elçileri ile politik davranılması ve Tatarların Çarın halkına yaptığı baskınlar konusunda bilgi toplanılması gibi konulara yer verilmiştir.

Böylelikle eserin ilk bölümü sona ermiş ve ikinci bölüm olan F. A. Golovin'e yazılan yedi adet mektuba giriş yapılmıştır. Bu bölüme genel olarak bakıldığında, Sadrazam Daltaban Mustafa Paşa'nın Çar ile savaşmak istediği için Tatarları kullandığı ve bunu da Tolstoy'un

aracılarla sultana duyurmasının ardından sadaret mührü elinden alınan Mustafa Paşa'nın yerine Reisülküttab Rami Mehmet Paşa'nın gelmesi ve onunla kurulan dostane ilişkiler rapor edilmiştir.

10 Temmuz 1703 tarihli yeniçeri isyanı, isyana sebep olan Şeyhülislamın azli, Padişahın yeniçerilere karşı Edirne'de ordu hazırlaması ve Tolstoy'u halkın ithamından uzak tutmak için Edirne'den gönderilmesi hususu, daha sonra isyanın bastırılması hadisesi ve II. Mustafa'nın hapsedilmesi, yerine III. Ahmed'in sultan ilan edilmesi anlatılır. Tolstoy'un yeni Padişaha karşı nasıl davranması gerektiği konusunda akıl danışması, devletin gitgide kötüye gitmesi ve Sultan III. Ahmed'in henüz akıllıca bir hamle yapamadığı, Türklerin savaşacak ne manevi ne de maddi gücü olmadığı ve netice olarak yeniçeri asilerinin öldürüldüğü konularına raporlarda dikkat çekilmiştir.

Tolstoy; gerek Rus, gerek Türk tarihi açısından oldukça önemli bir şahsiyettir. Onun yazdığı raporlardan oluşturulan bu çalışma okuyucularına anılan dönemle alakalı oldukça mühim bilgiler sunmaktadır. Yalnızca Türk-Rus ilişkileri kapsamında değil, olayların geçtiği coğrafyada bulunan halklar ve irtibat kurulan diğer cihan güçleri hakkında da tanıtıcı bilgilere yer verilmiştir.

Eseri yayına hazırlayan İlyas Kamalov, detaya girilmemiş bazı maddelerde dipnot düşüp okuyucuya konuyu ayrıntılarıyla vererek daha iyi bir okuma yapılmasını sağlamıştır. Aynı zamanda sadece raporları kaydedip yayınlamak yerine kendisi de uzun bir araştırma sürecine girmiş ve anlatılan süreçte meydana gelen hadiselerin derinini yine dipnotlar vasıtasıyla belirtmiştir. Bunları yaparken kullandığı kaynaklar çalışmanın titizliği hakkında bilgi verir niteliktedir. Eserin bölümlerden oluşuyor olması, akıcı ve aynı zamanda bilgilendirici olması, dilinin sade ve anlatımının yalın olması keyifli bir okuma yapılmasına imkân vermektedir.

Tüm bu müspet özelliklerin yanı sıra eser bittikten sonra bir değerlendirme kısmının olmaması, çalışmanın tamamlanmadığı hissini doğurmaktadır. Bununla birlikte eserin arka kapağında, içindeki raporlardan seçilen alıntılarının sadece Türkler aleyhinde cümleler olması tarafsız bir yaklaşımın sağlanmadığı üzerinde şüphe oluşturmaktadır.

18

Genel olarak bakıldığında, bu çalışma 18. yüzyıl başlarında Osmanlı'nın ayrıntılı bir resmini çizer. Bu sebeple döneme ilgisi olanların ve meraklılarının okuması gereken kaynak bir kitaptır.